

Dünyada Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ve Türkiye'deki Zeytinlerin ve Zeytinyağlarının Coğrafi İşaret Tescili Açısından Değerlendirilmesi

Tarık YÖRÜKOĞLU¹, Kenan Sinan DAYISOYLU², Tuğberk ANÇEL³, Yasin ÖZDEMİR^{4*}

¹Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Kahramanmaraş; ORCID: 0000-0001-8507-708X

²Sütçü İmam Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fak., Gıda Mühendisliği Bölümü, Kahramanmaraş; ORCID: 0000-0002-0673-3526

³Sütçü İmam Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Kahramanmaraş; ORCID: 0000-0003-1446-567X

⁴Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yalova; ORCID: 0000-0002-5157-3074

Gönderilme Tarihi: 2 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 18 Mart 2025

ÖZ

Türkiye önemli bir zeytin ve zeytinyağı üreticisidir. Türkiye'nin geniş bir iklim ve coğrafi özellik çeşitliliğine sahip olması nedeniyle farklı bölgelerde yetiştirilen zeytinler ve bu zeytinlerden elde edilen yağlar ayırt edici özelliklere sahiptir. Bunun bir sonucu olarak ülkemizde coğrafi işaret tesciline sahip olan 22 zeytinyağı ve 14 adet sofralık zeytin bulunmasına rağmen 6 adet Türk Zeytinyağı için Avrupa Birliği Coğrafi İşaret tescili alınmış veya başvurusu yapılmış durumdadır. Bu çalışmada coğrafi işarete sahip olan zeytinlerin ve zeytinyağlarının illere ve tescil yıllarına göre dağılımı ve Avrupa Birliği tarafından tescil edilen zeytinyağlarının bazı özelliklerinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Coğrafi işaret tescili hem üretici haklarının korunmasında hem de tüketicilere aslına uygun zeytin ve/veya zeytinyağının ulaştırılmasında güvence sağlayabilmektedir. Zeytin ve zeytinyağı özelinde ülkemizin çok sayıda coğrafi işarete sahip olduğu ve bunun her geçen yıl artacağı düşünülmektedir. Coğrafi işaret tescili yalnızca ayırt edici bir belge olarak değil aynı zamanda kaliteli ve aslına uygun zeytin ve zeytinyağı ürünlerinin artmasında teşvik edici bir araç olarak görülmelidir. Bu sayede sektörde ürün çeşitliliğine paralel olarak ürün kalitesinin de korunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Menşee adı, mahreç işareti, yerel zeytin, zeytinyağı çeşidi

Olive and Olive Oil Production in The World and Evaluation of Olives and Olive Oils in Türkiye in Terms of Geographical Indication Registration

ABSTRACT

Türkiye is a significant producer of olives and olive oil. Due to Türkiye's wide range of climate and geographical features, olives grown in different regions and the oils obtained from these olives have distinctive features. As a result, although there are 22 olive oils and 14 table olives with geographical indication registrations in our country, European Union Geographical Indication registrations have been received or applications have been made for 6 Turkish Olive Oils. This research aims to examine the distribution of olives and olive oils with geographical indications by province and registration years and some characteristics of olive oils registered in the European Union. Geographical indication registration can provide assurance both in protecting producer rights and in delivering authentic olives and/or olive oils to consumers. It is thought that our country has a large number of geographical indications, and this number will increase every year. Geographical indication registration should be seen not only as a distinctive document but also as an encouraging tool for the increase in quality and authentic olive and olive oil products. In this way, it is thought that product quality can be preserved in parallel with product diversity in the sector.

Keywords: Designation of origin, geographical indication, local olive, olive oil types

GİRİŞ

Dünya Ticaret Örgütü'nün 1994 yılında imzaladığı fikri mülkiyet haklarının ticaretle ilgili yönlerine ilişkin anlaşmaya göre, coğrafi işaretler bir malın, bir üyenin topraklarından veya bir bölgeden geldiğini tanımlayan belgelerdir [1]. Bir ürünün belirli bir kalitesi, ünü veya diğer özellikleri, temel olarak üretildiği bölgeye veya yöreye bağlı

olduğunda, bu durum coğrafi menşeeine dayandırılabilirliği bildirilmiştir [2]. Birçok ülke coğrafi işaretlerin tanınması ve korunmasına yönelik yasal çerçeveler geliştirmiş veya geliştirmektedir. Coğrafi işaretlerin korunması, her türlü malın (genellikle tarım-gıda ürünlerine atıfta bulunsa da) tanımlanmasında coğrafi adların meşru kullanıcılarını taklit ve sahtekârlığa karşı korumak için bir araç olarak düşünülmüştür [3].

*Sorumlu yazar / Corresponding author: gidaciyasin@hotmail.com

Belirgin bir niteliği, tanınmışlığı veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünler coğrafi işaret ile tescillenebilir ve bu tarz ürünler yasalar ile korunmaktadır. Coğrafi işaretler, menşe adı, mahreç işareti ve geleneksel ürünler olmak üzere üçe ayrılmıştır. Coğrafi işaretler kimi zaman tarımsal bir ürün olabildiği gibi doğal ürünler, maden, el sanatları ve sanayi ürünleri de olabilmektedir [4, 5]. Türkiye’de coğrafi işaret tescili ilk defa Kocaeli ili Körfez Belediyesi tarafından 14.11.1997 tarih ve C1996/001 numarası ile Hereke İpek Halısına verilmiştir. Ayrıca Türk Patent ve Marka Kurumu’nun veri tabanı incelendiğinde ilk 24 ürünün Halılar ve Kilimler kategorisinde verildiği görülmektedir [6]. Yiyecek ve içecek anlamında ilk tescilli ürünlerimiz Türk rakısı (1996/031) ve Antepfıstığı (1997/001) olmuştur.

Zeytin ağacının kültüre alındığı yerin Anadolu olduğu ve buradan Dünya’ya yayıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda zeytin yetiştiriciliği Akdeniz medeniyetlerinin önemli bir gelir kaynağı olmuş ve bu önemini hala korumaktadır [7]. Zeytin ve zeytinyağı Akdeniz ülkelerinin geleneksel ve stratejik bir ürünü olarak tanımlanmaktadır [8]. Son on yılda ise Akdeniz ülkeleri haricinde Çin gibi farklı bölgelerde de zeytin yetiştiriciliğinin arttığı rapor edilmiştir [9]. İklim değişiklikleri nedeniyle dünyanın farklı bölgelerinde de yeni zeytin üretim alanlarının tesis edilebileceği belirtilmiştir [10]. İspanya en büyük zeytin ve zeytinyağı üreticisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeytin ve zeytinyağı pazarında hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki rekabet şartlarının zorlaşması bu ürünler için yeni pazarlama araçlarına olan ilgiyi arttırmıştır [11]. Coğrafi işaret tescili diğer gıda ürünlerinde olduğu gibi zeytinler ve zeytinyağları için ayırt edici bir özelliği işaret etmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde coğrafi işaret tescili almış olan zeytinlere ve/veya zeytinyağlarına ait bilgilerin irdelenerek üreticiler ve tüketiciler için faydalı olabilecek bulguların sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca ülkelerin sofralık zeytin ve zeytinyağı üretim miktarları ile güncel bilgiler derlenmiştir.

MATERYAL VE METOT

Yıllara göre dünya sofralık zeytin ve zeytinyağı üretim miktarları ve en yüksek zeytinyağı ithalatına sahip ülkeler ve yıllara göre zeytinyağı ithalat miktarları Uluslararası Zeytin Konseyi’nin “dünya zeytinyağı ve sofralık zeytin pazarı” ve “dünya zeytinyağı ve sofralık zeytin ticareti” raporlarından derlenmiştir [12].

Türk Patent ve Marka Kurumu (TPMK)’nin web sitesi üzerindeki arama motoruna “zeytin”, “zeytinyağı”, “zeytinyağları” ve “sofralık zeytin” kelimeleri girilerek arama gerçekleştirilmiştir [13]. TPMK üzerinde coğrafi işarete sahip zeytin ve zeytinyağı sayıları, coğrafi işaret başvurusu yapan kurum, coğrafi işareti kapsayan bölgeler, coğrafi işaret başvuru tarihi ve coğrafi işaret tescil yılı bilgileri rapor edilmiştir. AB nezdinde veri arama süreçleri e-Ambrosia veri tabanı üzerinden gerçekleştirilmiştir [14]. Sofralık zeytin ve zeytinyağı detaylı bilgiler Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından temin edilmiştir [15]. Ayrıca internet arama motorlarına “coğrafi işaret zeytin” “coğrafi işaret zeytinyağı” ve “coğrafi işaret sofralık zeytin” kelimeleri girilerek tescile sahip kurumlar ve Tarım ve Orman Bakanlığı ve Tarım ve Orman İl Müdürlüklerinin siteleri tarafından yayınlanan haberler incelenmiştir. Bu sayede coğrafi işarete sahip olan zeytin ve zeytinyağları ilgili bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Türkiye, zeytin ağaç varlığı, sofralık zeytin ve zeytinyağı üretiminde dünyanın en önemli üretici ülkeleri arasındadır [16]. Zeytin bitkisinin özel iklim isteği nedeniyle zeytincilik, dünyada daha çok Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerde (İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Tunus, Suriye, Fas, Fransa ve Portekiz) yoğun olarak yapılmaktadır (Çizelge 1). Halen dünya zeytin ağaç varlığının yaklaşık %93’ü bu ülkelerde yer almaktadır. 2021 verilerine göre dünyada yaklaşık olarak 10,3 milyon hektar alanda 23 milyon ton zeytin üretimi yapılmaktadır [17]. Zeytin yetiştiriciliği zeytinyağı üretimi ve sofralık zeytin üretimi için açıkça farklılaşmıştır. Zeytin üretimi alanının yüzde 86,61’i zeytinyağı üretimine %13,39’u sofralık zeytine ayrılmıştır [18]. Türkiye, Akdeniz’deki konumu nedeniyle gerek sofralık zeytin/yağlık zeytin, gerekse zeytinyağı üretimi açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir [19]. Sofralık zeytinlerin büyük bir kısmı Marmara bölgesinde üretilmekte ve yağlık zeytinler ise daha çok Ege ve sonrasında Akdeniz bölgesinde çeşitlilik göstermektedir [2021].

Dünya genelinde zeytin üretimi, yıllık bazda dalgalanmalara rağmen, genel bir artış trendi göstermiştir. 2021 yılı itibarıyla, dünya çapında üretilen zeytin miktarı 23 milyon ton olarak kaydedilmiştir. Bu dönemde, en yüksek üretim miktarına ulaşan ülke 8,3 milyon ton ile İspanya olmuştur. Yunanistan, dünya zeytin üretiminde İspanya’nın ardından ikinci sırada gelirken, 2015-

2019 yılları arasında yıllık ortalama 2,9 milyon ton üretim yapmıştır. 2021 yılında İspanya ve Yunanistan'ı takiben, İtalya 2,3 milyon ton, Türkiye 1,7 milyon ton ve Fas ise 1,6 milyon ton zeytin üretimi ile en fazla üretim yapan ülkeler arasında yer almışlardır [12]. Dünya sofralık zeytin üretimi miktarları Çizelge 1'de verilmiştir.

Uluslararası Zeytin Konseyi verilerine göre, dünyada zeytinyağı üretimi 2012/13 sezonundan bu yana dalgalanma göstermekle birlikte çok önemli bir değişiklik göstermemiştir. Dünya zeytinyağı üretim miktarları Çizelge 2'de verilmiştir. Dünya zeytinyağı üretimi 2021/22 üretim sezonunda hava koşullarının da ideal gitmesiyle 3,4 milyon ton civarında gerçekleşmiştir. İspanya zeytinyağı üretiminde ilk sırada yer almakta ve toplam üretimde %43,9 payı bulunmaktadır. İkinci önemli üretici ülke İtalya ise %9,7 pay almıştır. Önemli üretici ülkelerden olan

Tunus, Türkiye ve Yunanistan'ın toplam üretimdeki payları ise sırasıyla %7,1 %6,9 ve %6,8'dir [12].

Çizelge 1. Yıllara göre dünya sofralık zeytin üretim miktarı (bin ton) [12]

Ülkeler	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024	2024/ 2025*
İspanya	458	546	659	414	407	468
Yunanistan	222	230	175	325	110	238
İtalya	60	83	62	67	77	62
Portekiz	25	16	26	17	20	21
Mısır	650	650	650	600	650	600
Türkiye	414	360	450	735	490	700
Cezayir	327	272	306	256	286	264
Fas	135	130	130	120	120	120
Arjantin	80	78	75	80	82	75
İran	62	62	60	65	85	91
Ürdün	42	29	28	28	26	30
Tunus	36	20	25	28	24	28
Diğer	354	275	348	323	312	322
Toplam	2865	2751	2994	3058	2689	3019

*Uluslararası zeytin konseyi tarafından tahmin edilen değerler

Çizelge 2. Yıllara göre dünyadaki zeytinyağı üretim miktarı (bin ton) [12]

Ülkeler	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024	2024/2025*
İspanya	1782	842	1403	1291	1262	1790	1125	1389	1492	666	854	1290
İtalya	464	222	475	182	429	174	367	274	329	241	358	224
Tunus	70	340	140	100	325	140	440	140	240	217	220	340
Türkiye	135	160	150	178	263	194	230	194	235	451	215	450
Yunanistan	132	300	320	195	346	185	275	275	232	345	175	250
Portekiz	92	61	109	69	135	100	141	100	206	126	161	195
Fas	130	120	130	110	140	200	145	160	200	107	106	90
Suriye	180	105	110	110	100	154	118	143	106	-	-	-
Cezayir	44	70	82	63	83	97	126	71	91	76	93	85
Mısır	20	17	17	30	40	41	40	38	20	50	45	40
Diğer	204	221	241	233	257	230	263	237	248	264	228	254
Dünya	3252	2458	3177	2562	3379	3304	3269	3020	3398	2543	2455	3218

Uluslararası Zeytin Konseyi Tarafından Tahmin Edilen Değerler

Dünya çapında sofralık zeytin ve zeytinyağı ihracatına bakıldığında, Avrupa Birliği'nin (AB) bu alanda önde gelen bir oyuncu olduğu görülmekte ve geçmişten bugüne uyguladığı politikalar ve gerçekleştirdiği reformlar sayesinde, Türkiye'ye kıyasla daha güvenilir ve etkili bir pozisyona sahip olduğu anlaşılmaktadır. AB'de zeytin sektörü, çiftçilerden kooperatiflere, yağ fabrikalarından pazarlama süreçlerine kadar çeşitli katmanlardan oluşan bir yapıya sahiptir. AB'de zeytin yetiştiriciliği esas olarak üç ana yöntemle gerçekleştirilmektedir: İlki, özellikle yaşlı zeytin ağaçlarının bulunduğu alanlarda tercih edilen, geleneksel üretim yöntemidir. İkincisi, geleneksel yöntemle kıyasla daha fazla girdinin kullanıldığı yarı yoğun (yarı entansif) üretim yöntemidir. Üçüncüsü ise, sulama ve mekanizasyon gibi modern üretim teknolojilerinin kullanıldığı, genellikle yeni tesis edilen zeytinliklerde uygulanan yoğun (entansif) üretim yöntemidir [16].

Uluslararası Zeytin Konseyi tarafından Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri zeytinyağı satışı için ana

pazar ülkeler olarak kabul edilmektedir. En yüksek zeytinyağı ithalatına sahip ülkeler ve yıllara göre zeytinyağı ithalat miktarları Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. En yüksek zeytinyağı ithalatına sahip ülkeler ve yıllara göre zeytinyağı ithalat miktarları (bin ton) [12]

Ülkeler	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024
ABD	347	931	380	399	363	363
Avrupa Birliği Dışı Ülkeler	147	252	168	151	205	205
Brezilya	86	104	106	103	81	82
Kanada	47	57	58	53	50	50
Japonya	69	70	59	62	46	46
Avustralya	32	36	36	34	28	29
Çin	46	51	46	49	19	19
Toplam	774	1501	853	851	792	794

Son yıllarda önemi gittikçe artan coğrafi işaret kavramı ile her bölgenin zeytinyağının kendine has özellikleri tescil edilmektedir. Ayvalık, coğrafi işaret tescili alan ilk zeytinyağı üretim bölgelerinden biridir. Ayvalık Zeytinyağı'nın markalaşma süreci, Türkiye'deki diğer zeytinyağı üreticileri için başarılı bir örnek olarak değerlendirilmektedir [22]. Ülkemizde coğrafi işaret tescili almış zeytinyağları

Çizelge 4’de verilmiştir. Bu zeytinyağlarının 14 tanesi Ege ve Marmara bölgesinden elde edilmekte iken 7 tanesinin ise Akdeniz bölgesi ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden olduğu görülmektedir. Türkiye’de toplam 21 adet zeytinyağının coğrafi işarete sahip olduğu görülmüştür. Menşe ve Mahreç işareti anlamında; 13 adet zeytinyağı menşe belgesi ve 8 adet zeytinyağı ise mahreç işareti belgesi almıştır. İller bazında incelendiğinde en fazla coğrafi işaret belgesinin üç adet ile Balıkesir ve Manisa’nın sahip olduğu görülmektedir (Çizelge 6). Onları iki ürünle Çanakkale ve Mersin illeri izlemektedir.

Çizelge 4. Ülkemizde coğrafi işaret tescili almış zeytinyağları

No	Coğrafi İşaret Adı	Tescil Türü	Yılı	İli
1	Güney Ege Zeytinyağları	Menşe adı	2006	İzmir
2	Ayvalık Zeytinyağı	Menşe adı	2007	Balıkesir
3	Nizip Zeytinyağı	Mahreç işareti	2012	Gaziantep
4	Milas Zeytinyağı	Menşe adı	2016	Muğla
5	Edremit Zeytinyağı	Menşe adı	2017	Balıkesir
6	Mut Zeytinyağı	Menşe adı	2018	Mersin
7	Kuzey Ege Zeytinyağları	Mahreç işareti	2018	İzmir
8	Aydın Memecik Zeytinyağı	Menşe adı	2020	Aydın
9	Burhaniye Zeytinyağı	Menşe adı	2020	Balıkesir
10	Ödemiş Çekirge Zeytinyağı	Menşe adı	2020	İzmir
11	Geyikli Zeytinyağı	Menşe adı	2021	Çanakkale
12	Tarsus Sariulak Zeytinyağı	Menşe adı	2021	Mersin
13	Ceyhan Zeytinyağı	Mahreç işareti	2022	Adana
14	Bayramiç Zeytinyağı	Menşe adı	2022	Çanakkale
15	Derik Halhalı Zeytinyağı	Menşe adı	2022	Mardin
16	Kilis Zeytinyağı	Mahreç işareti	2022	Kilis
17	Akhisar Domat Zeytinyağı	Mahreç işareti	2022	Manisa
18	Akhisar Uslu Zeytinyağı	Mahreç işareti	2022	Manisa
19	Soma Zeytinyağı	Mahreç işareti	2023	Manisa
20	Altınözü Zeytinyağı	Mahreç işareti	2023	Hatay
21	Osmaniye Zeytinyağı	Mahreç işareti	2023	Osmaniye
22	Edinciksu Zeytinyağı	Menşe adı	2024	Balıkesir

Diğer gıda ürünlerinde olduğu gibi zeytinyağı coğrafi işaret tescilinde de başvurular artmaktadır. TPMK’ya coğrafi işaret tescili için başvurusu yapılmış ve henüz tescil işlemi hakkında karar yayınlanmamış zeytinyağlarının listesi Çizelge 5’de verilmiştir. Burada 4 adet zeytinyağın TPMK’ya başvurusunun yapıldığı görülmekte olup bu zeytinyağları sırasıyla ile Eceabat/Çanakkale, Edinciksu/Balıkesir, Erdek Kapıdağ/Balıkesir ve Kırkağaç/Manisa zeytinyağıdır. Zeytinyağı başvuruları devam etmekte olan ürünlerin pozitif anlamda sonuçlanması sonrası Balıkesir ilinin 5 adet zeytinyağı coğrafi işaret tesciline sahip olacaktır. Bu durumda zeytinyağı coğrafi işaret açısından en fazla tescile sahip şehir haline gelecektir. Manisa ise 4 adet zeytinyağı coğrafi işarete ulaşarak ikinci en fazla coğrafi işaretli şehir durumunda olabilecektir. Bu illerin yoğun zeytin üretimine sahip olması, farklı mikro klimalara sahip bölgeleri içermesi ve buradaki kurumların zeytinyağı coğrafi işaret tescilini

önceleyerek zeytinyağlarını farklılaştırma gayreti neticesinde olması nedeniyle daha fazla zeytinyağı coğrafi işarete sahip oldukları düşünülmektedir.

Çizelge 5. TPMK’ya coğrafi işaret tescili için başvurusu yapılmış zeytinyağları

Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Türü	İli	Durumu
Eceabat Zeytinyağı	Menşe	Çanakkale	Başvuru
Erdek Kapıdağ Zeytinyağı	Mahreç	Balıkesir	Başvuru
Kırkağaç Zeytinyağı	Mahreç	Manisa	Başvuru

Türkiye’de sofralık zeytin üretimi, başta Ege, Akdeniz ve Marmara bölgeleri olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve çok az olsa da Karadeniz Bölgesi’nde yapılmaktadır. Ülkedeki zeytin yetiştiriciliğinde kullanılan geleneksel bilgi, yöntem ve uygulamalar 2023 yılında UNESCO tarafından Türkiye’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasları listesine alınmıştır [23]. UNESCO’nun bu yaklaşımı zeytin ve zeytinyağı coğrafi işaret tescillerinin yalnızca ticari boyutu ile değerlendirilmemesinin gerektiğini ve coğrafi işaretin kültürel olarak da bu ürünlerin korunmasına katkı sunabileceğini göstermektedir.

Türkiye genelinde 41 farklı il ve 270 ilçe zeytin üretiminde yer almakta, bu üretimin büyük bir kısmı Ege Bölgesi’nde (%53) gerçekleşirken, Marmara Bölgesi %18, Akdeniz Bölgesi %23, Güneydoğu Anadolu Bölgesi %6 ve Karadeniz Bölgesi ise sadece %0,2 ile katkıda bulunmaktadır. Ege’deki üretimin yaklaşık %55’i yağlık zeytin Marmara’daysa üretilen zeytinlerin %60’ı sofralık zeytin olarak kullanılmaktadır. Türkiye’nin sofralık zeytin üretiminde ön plana çıkan illeri sırasıyla İzmir (%13), Manisa ve Balıkesir (her ikisi de %12,5), Aydın (%12), Muğla (%10), Çanakkale (%7) ve Bursa (%5) şeklinde sıralanmaktadır [24].

Zeytin çeşitleri açısından coğrafi işaret süreci irdelendiğinde, Çizelge 6’da 14 adet zeytinin TPMK tarafından tescillendiği görülmektedir. Zeytinlerden 11 tanesi menşe ve 3 tanesi mahreç olarak tescillenmiştir. En fazla tescille sahip iller 2’şer çeşit ile Manisa, Aydın ve Muğla’dır. Bu zeytin TPMK tarafından “İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar” ürün grubu içerisinde sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle tesciller hem sofralık zeytini hem de ham zeytini kapsamaktadır. Başvuru yapan/tescil ettiren kurumların ise bir tanesinin İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü diğerlerinin ise Ticaret Borsası veya Ticaret ve Sanayi Odası olduğu görülmektedir. İlk coğrafi işaret tescili alan zeytinin 2005 yılında tescil edilen Gemlik zeytini olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 6. Ülkemizde coğrafi işaret tescili almış zeytinler

No	Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Türü	Yılı	İli	No	Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Türü	Yılı	İli
1	Gemlik Zeytini	Menşe	2005	Bursa	8	Aydın Memecik Zeytini	Menşe	2021	Aydın
2	Akhisar Domat Zeytini	Menşe	2012	Manisa	9	Aydın Yamalak Sarısı Zeytini	Menşe	2021	Aydın
3	Akhisar Uslu Zeytini	Menşe	2012	Manisa	10	Milas Çekişke Zeytini	Mahreç	2022	Muğla
4	Edremit Körfezi Yeşil Çizik Zeytini	Menşe	2015	Balıkesir	11	Hatay Halhalı Zeytini	Mahreç	2023	Hatay
5	Antalya Tavşan Yüreği Zeytini	Menşe	2018	Antalya	12	Edincik Zeytini	Menşe	2024	Balıkesir
6	Tarsus Sariulak Zeytini	Menşe	2018	Mersin	13	Karamürsel Samanlı Zeytini	Mahreç	2024	Kocaeli
7	Milas Yağlı Zeytini	Menşe	2019	Muğla	14	Büyükbelen Tekir Zeytini	Menşe	2024	Manisa

2024 yılında 3 adet zeytinin coğrafi işaret tescili gerçekleşmiştir. Böylelikle 2024 yılında diğer yıllara göre daha fazla sayıda zeytinin coğrafi işaret tescili aldığı görülmektedir. 7 adet tescil ile Akdeniz bölgesinin en çok zeytin çeşidine sahip olan bölge olduğu görülmektedir. Onu 3 zeytin tescili ile Ege bölgesi takip etmektedir. Türkiye’de en çok üretimi yapılan zeytin çeşidi olan Gemlik zeytininin tescili ise Marmara bölgesi (coğrafi sınırları: Bursa-Gemlik-Orhangazi-İznik-Mudanya ilçeleri) içinde bulunmaktadır. Başvuru sürecindeki sofralık zeytin çeşitleri tescillendiği düşünüldüğünde Manisa 3 adet ile en fazla zeytin coğrafi işaret tesciline sahip il olmuştur. Aydın, Balıkesir ve Muğla illeri ise 2’şer adet zeytin coğrafi işaret tesciline sahiptir.

Sınai mülkiyet haklarının korunması, tescilin yapıldığı ülkenin sınırları içinde geçerliliğe sahiptir. Bu kapsamda, Türkiye’de tescil edilen coğrafi işaretler de sadece Türkiye içinde korunmaktadır. Korumanın farklı ülkelere sağlanabilmesi için, ilgili ülkenin yasalarına göre tescil işlemi yapılması ya da uluslararası koruma mekanizmaları aracılığıyla başvurulması gerekmektedir. Avrupa Birliği üyesi ülkelerde koruma sağlama amacıyla, özellikle tarım ürünleri ve gıda maddeleri için, 2012/1151 numaralı Kalite Politikaları Hakkında Avrupa Konseyi Tüzüğü’ne uygun olarak Avrupa Komisyonu’na başvurmak bu yöntemlerden biridir. Bu başvuru yöntemi, yalnızca tarım ürünleri ve gıda maddelerine ilişkin coğrafi işaretler için geçerlidir [25].

Avrupa’da gıda ürünlerinin menşesine bağlı olarak korunması uzun bir geçmişe sahiptir. İtalya’da Po Nehri vadisinde üretilen Parmigiano-Reggiano peynirine ve Fransa’da Roquefort peynirine tanınan koruma 1920’lere kadar uzanmaktadır [2]. Son 100 yılda Fransa ve İtalya, Fransa’da AOP (Appellation d’Origine Contrôlée) ve İtalya’da DOP (Denominazione d’Origine Controllata) sistemleriyle coğrafi işaretler için kapsamlı bir yasal koruma sistemi geliştirmiştir. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin coğrafi işaret uygulamaları büyük ölçüde bu sistemlere dayandığı bildirilmiştir [26].

AB nezdinde tescillenmiş ve/veya başvurusu yapılmış zeytinyağı çeşitlerinin ülkeler bazında sahip oldukları sayılar Çizelge 7’de verilmiştir. Bu bağlamda İtalya 50 adet zeytinyağı çeşidi ilk sırada yer alırken onu sırasıyla 36 adet zeytinyağı ile

İspanya ve 33 adet zeytinyağı ile Yunanistan izlemektedir. Türkiye’nin durumu incelendiğinde 3 adet zeytinyağı için AB coğrafi işaret tescilinin alınmış olduğu ve 3 adet zeytinyağı için yapılan AB coğrafi işaret başvurusunun değerlendirme aşamasında olduğu görülmektedir. TPMK’nun kendi verileri incelediğinde, 21 adet zeytinyağının tescillenmiş ve 4 adet yeni zeytinyağının ise başvuru aşamasında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türk zeytinyağlarının AB nezdinde tescil sayısının ve onu takip eden başvuru sayısının çok az olduğu görülmektedir.

Çizelge 7. Ükelere göre AB coğrafi işaret tesciline sahip zeytinyağı sayıları

Ülke	Tescil Sayısı
İtalya	50
İspanya	33
Yunanistan	32
Fransa	11
Portekiz	7
Hırvatistan	5
Hırvatistan ve Slovenya	1
Slovenya	1

AB nezdinde başvuru yapmak için öncelikle TPMK’na başvuru yapılarak ülkemizde coğrafi işaret tescilinin gerçekleştirilmesi gereklidir. Başvurular tescil ettiren veya Türk Patent ve Marka Kurumu aracılığı ile Avrupa Komisyonu’na gönderilmektedir. Gıda ve tarım ürünü olan coğrafi işaretlerin AB’de tescili, 1151/2012 sayılı Tüzük [27] ve bu Tüzüğün 668/2014 sayılı Uygulama Yönetmeliği [28] uyarınca gerçekleştirilmektedir.

1151/2012 sayılı Tüzük ve 668/2014 sayılı Uygulama Yönetmeliği uyarınca: Başvurular doğrudan AB Komisyonuna gönderilir, Coğrafi işaretler, kaynaklandığı ülkedeki adıyla ve Latin harfleriyle yazılışı ile korunur, Başvuru, “yasal oluşumuna ve bileşimine bakılmaksızın başvuruya konu ürünü üreten üreticilerden oluşmuş bir grup” tarafından yapılır, Başvurular, AB’nin resmi dillerinden birinde yapılır, AB başvurusu için komisyon tarafından ücret talep edilmemektedir. AB başvuru içeriğinde yer alması gereken hususlar; başvuru yapanın üretici grubu olduğunu kanıtlar nitelikte belge (ürün ile ilgili üreticilerin başvuru yapan kuruma üye olduklarına dair belge), şartname,

spesifikasyonlar, tescil belgesi ve çevirisi istenmektedir [5].

AB coğrafi işareti almış zeytinyağı çeşitleri Çizelge 8’de verilmiştir. Tüm zeytinyağı çeşitleri korunan menşe adı (protected designation of origin (PDO)) olarak tescilleri yapılmıştır. Bir ürünün PDO statüsü alması, o ürünün üretim, işleme ve hazırlık süreçlerinin tamamının belirli bir coğrafi alan içinde gerçekleştiğini ve ürünün o alana özgü benzersiz niteliklere sahip olduğunu göstermektedir. TPMK nezdinde PDO’nun karşılığı Menşe adıdır. Aydın Memecik, Milas ve Edremit zeytinyağları tescillenmiş, Kilis, Mut ve Ayvalık zeytinyağları ise AB Coğrafi İşaret Komisyonu tarafından değerlendirme sürecine alınmıştır.

Çizelge 8. AB Coğrafi İşaret tescili almış/başvuru yapılmış Türk Zeytinyağları

Sıra No	Coğrafi İşaretin/ Başvurunun Adı	No	Türü	Durumu
1	Aydın Memecik Zeytinyağı	PDO-TR-02802	PDO	Tescillenmiş
2	Milas Zeytinyağı	PDO-TR-2379	PDO	Tescillenmiş
3	Edremit Zeytinyağı	PDO-TR-02783	PDO	Tescillenmiş
4	Kilis Zeytinyağı	PDO-TR-02892	PDO	Başvuru yapılmış
5	Mut Zeytinyağı	PDO-TR-03226	PDO	Başvuru yapılmış
6	Ayvalık Zeytinyağı	PDO-TR-03304	PDO	Başvuru yapılmış

Ülkelere göre sofralık zeytinlerin coğrafi işaret tescili, bu ürünlerin özgünlüğünü ve kökenini koruma altına almakta büyük bir rol oynamaktadır. İspanya, bu alanda en fazla tescile sahip ülke olarak öne çıkarken, İtalya, Fransa ve Portekiz gibi diğer Akdeniz ülkeleri de önemli bir yer tutmaktadır. İspanya’da 8 adet AB coğrafi işaret tesciline sahip zeytine sahip iken İspanya haricinde AB üyesi ülkelerde toplam 7 tane AB coğrafi işaret tesciline sahip zeytin olduğu görülmektedir. AB üye ülkeleri içinde AB coğrafi işaret tesciline sahip sofralık zeytinler Çizelge 9’da verilmiştir. Bu durum, Akdeniz bölgesinin zeytin ve zeytinyağı üretiminde dünya çapında bir lider olduğunu göstermektedir. İspanya’nın en fazla tescile sahip olması, bu ülkenin zeytin çeşitliliği ve üretim kapasitesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

AB nezdinde zeytinyağına verilen önem, 143 adet zeytinyağı tescili ile görülmektedir. Buna karşılık, sofralık zeytin çeşitlerinin tescil sayısının 10 olması, AB ülkelerinde zeytinyağı tüketiminin sofralık zeytin tüketimine göre daha yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılık, zeytinyağının AB ülkelerinin mutfak kültüründe ve beslenme alışkanlıklarında sofralık zeytinlere göre daha merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Çizelge 9. AB üye ülkelerinde AB coğrafi işaret tesciline sahip sofralık zeytinler

Sıra No	Coğrafi İşaretin Adı	Tescil No	Tescil Türü	Ülkesi
1	Olive de Nice	PDO-FR-0333	PDO	Fransa
2	Olive de Nîmes	PDO-FR-0568	PDO	Fransa
3	Πράσινες Ελιές Χαλκιδίκης / Prasines Elies Chalkidikis	PDO-GR-0539	PDO	Yunanistan
4	Oliva di Gaeta	PDO-IT-02101	PDO	İtalya
5	Olive taggiasche liguri	PGI-IT-03011	PGI	İtalya
6	Azeitonas de Conserva de Elvas e Campo Maior	PDO-PT-9216	PDO	Portekiz
7	Azeitona Galega da Beira Baixa	PGI-PT-02508	PGI	Portekiz
8	Aceituna de Mallorca / Aceituna Mallorquina / Oliva de Mallorca / Oliva Mallorquina	PDO-ES-1051	PDO	İspanya
9	Aceituna Gordal de Sevilla / Aceituna Gordal Sevillana	PGI-ES-02183	PGI	İspanya
10	Aceituna Manzanilla de Sevilla / Aceituna Manzanilla Sevillana	PGI-ES-02182	PGI	İspanya

Ülkemizde zeytine kıyasla zeytinyağının daha fazla sayıda coğrafi işarete sahip olduğu görülmektedir. Tescil başvurusunda bulunan kurumlar değerlendirildiğinde ise Ticaret ve Sanayi odalarının en önde geldiği onları Tarım İl ve İlçe Müdürlüklerinin izlediği görülmüştür. Coğrafi işaret tescilleri bölgesel olarak incelendiğinde ise Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin zeytinyağlarının daha fazla coğrafi işaret aldığı görülmektedir. Zeytinyağları sürekli sistem olarak isimlendirilen standart yöntem ile üretildiklerinden coğrafi işarete konu olan farklılıkların zeytinin çeşidi ve zeytinin yetiştirildiği bölgedeki iklim ve toprak yapısından kaynaklandığı bilinmektedir. Elbette burada zeytinin sağlık durumu, kalitesi, hasat olgunluğu, hasat sırasında hasar alıp almaması ve hasattan sonra bekleme süresi zeytinyağı özelliklerini değiştirebilmektedir. Bu durumda zeytinyağının coğrafi işarete konu olan özelliklerinin de değişebileceği unutulmamalıdır. Sofralık zeytinlerin coğrafi işaretleri zeytin çeşidi, zeytinin yetiştirildiği bölge ve zeytin işleme yöntemini kapsamaktadır. Bu nedenle zeytinyağına kıyasla sofralık zeytinin coğrafi işareti daha karmaşık yapıdadır.

SONUÇ

Bu makalede, Türkiye’nin zeytin ve zeytinyağı coğrafi işaret tescil ve tescil başvuru sayıları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca dünya genelinde zeytin ve zeytinyağı üretimi hakkında bilgiler sunulmuştur. Türkiye’de 21 adet zeytinyağı ve 14 adet sofralık zeytin coğrafi işaret tescilinin gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemizdeki zeytinyağları için 3 adet AB Coğrafi İşaret tescilinin

ve 3 adet AB Coğrafi İşaret tescili başvurusunun yapıldığı anlaşılmıştır. Bu tesciller sayesinde Türkiye’de üretilen zeytinyağlarının yurt dışına satışı ve tanıtımı için katma değer ve rekabet gücü sağlanabileceği düşünülmektedir. Yüksek miktarda zeytinyağı üreten ülkelerin yüksek sayıda coğrafi işaret tesciline sahip olduğu görülmüştür. Bu şekilde büyük üretici ülkelerin rekabet güçlerini korumaya çalıştığı ve coğrafi özellik sayesinde yakaladıkları farklılaşmayı tescil ettirerek pazar gücü kazanmak istedikleri düşünülmektedir. Ülkemizde de benzer şekilde en çok zeytinyağı veya zeytin üreten illerin daha fazla coğrafi işaret tesciline sahip olduğu görülmüştür. Zeytinyağı üretimi açısından ön planda olan illerden İzmir, Manisa ve Balıkesir’in coğrafi işaret tescili açısından da öne çıktığı görülmüştür. Türkiye’nin zengin zeytin ve zeytinyağı çeşitliliğine sahip olduğu göz önüne alındığında bu ürünler ile ilgi coğrafi işaret tescil sayılarının artış gösterebileceği düşünülmektedir. Bu sayede ileriki yıllarda Türkiye’nin dünya zeytin ve zeytinyağı pazarındaki ticaret potansiyeli de artış gösterebilecektir. Coğrafi işaretler, ürünlerin kökeni ve özgünlüğü hakkında güven sağladığı için zeytincilik sektöründe sürdürülebilir üretimi desteklemektedir. Özellikle butik üreticilerin tescil potansiyeline sahip sofralık zeytinine ve/veya zeytinyağına AB coğrafi işaret tescili alması bu ürünlerin dış pazarlara açılması için faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. WTO, 1994. Standards concerning the availability, scope and use of Intellectual Property Rights (Part II), Section 3: geographical indications. World Trade Organization.
2. Barham, E., Sylvander, B. (Eds), 2011. Label of Origin for Food. Local Development, Global Recognition. CAB International, Cambridge, MA.
3. Belletti, G., Marescotti, A., Sanz-Cañada, J., Vakoufaris, H. 2015. Linking protection of geographical indications to the environment: Evidence from the European Union olive-oil sector. Land Use Policy 48:94-106.
4. Dayısoylu, K.S., Yörükoğlu, T., Ançel, T. 2017. Kahramanmaraş’ın coğrafi işaretli ürünleri ve ilin potansiyel durumu. KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi 20(1):80-88.
5. TPMK, 2024-a. Coğrafi İşaret Platformu. Retrieved February 25, 2024, from (<https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/avrupa-birli%20c4%9find-co%20c4%9fafi-i%20c5%9faret>) (E.T.: 25.01.2025).
6. TPMK, 2024-b. Coğrafi İşaret Platformu. Retrieved February 25, 2024, from (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>) (E.T.: 25.01.2025).
7. Kılıç, T.M., Turhan, Ş. 2023. Türkiye’nin sofralık zeytin ihracatı ve değeri arasındaki ilişki: ARDL sınır testi yaklaşımı. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi 10(2):206-213, (<https://doi.org/10.30910/turkjans.952769>) (Erişim: 26.01.2025).
8. Neves, B., Pires, I.M. 2018. The Mediterranean diet and the increasing demand of the olive oil sector. Region 5(1):101-112.
9. Wang, J., Zhang, D., Farooqi, T.J.A., Ma, L., Deng, Y., Jia, Z. 2019. The olive (*Olea europaea* L.) industry in China: Its status, opportunities and challenges. Agroforestry Systems 93:395-417.
10. Ozdemir, Y. 2016. Effects of climate change on olive cultivation and table olive and olive oil quality. Scientific Papers. Series B, Horticulture 60:65-69.
11. Mattas, K., Baourakis, G., Tsakiridou, E., Hedoui, M.A., Hosni, H. 2020. PDO olive oil products: a powerful tool for farmers and rural areas. Journal of International Food & Agribusiness Marketing 32(4): 313-336.
12. IOC 2024-b, World Market of Olive Oil and Table Olives-Data From December 2024 (<https://www.internationaloliveoil.org/world-market-of-olive-oil-and-table-olives-data-from-december-2024/>) (Erişim Tarihi: 27.01.2025).
13. TPMK, 2024. Türk Patent ve Marka Kurumu coğrafi işaret ver tabanı (<https://ci.turkpatent.gov.tr/veri-tabani>) (Erişim Tarihi: 25.01.2025).
14. European Commission eAmbrosia Union register of geographical indications (<https://ec.europa.eu/agriculture/eambrosia/geographical-indications-register/>) (Erişim Tarihi: 25.01.2025).
15. TÜİK, 2023 Türkiye İstatistik Kurumu. Bitkisel Üretim İstatistikleri (<https://data.tuik.gov.tr/kategori/getkategori?p=tarim-111&dil=1>) (Erişim Tarihi: 25.01.2025).
16. Bayramer, G., Tunalıoğlu, R. 2016. Türkiye’de sofralık zeytin-zeytinyağı ihracatçıları sorunları ve çözümüne yönelik yaklaşımlar. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 13(1):141-150.
17. FAO (Food and Agriculture Organization), 2023, FAOSTAT veri tabanı, (<https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL>) (E.T.: 26.01.2025).
18. Vilar, J., Pereira, J.E., 2018. International Olive Growing Worldwide Analysis and Summary, Fundación, Caja Rural Jaen, Spain.
19. Semerci, A. 2018. Gross profit analysis in olive oil production: a case study of Hatay region Türkiye, Custos E Agronegocio on Line, 14(2):237-259.

20. Efe, R., Soykan, A., Cürebal, İ., Sönmez, S. 2013. Olive and olive oil in Edremit region, Edremit Municipality Cultural Publication, No:9.
21. Basılğan, M., Hayretçi, E. 2023. Türkiye’de zeytin sektörünün satış performansının belirleyicileri: Gemlik zeytin üreticileri üzerinde bir analiz. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi 9(2):223-238.
22. Orfion, 2017. En iyi zeytinyağı hangi yörenin?- Orfion zeytinyağı-Ayvalık zeytinyağı. Orfion zeytinyağı. <https://www.orfion.com.tr/en-iyi-zeytinyagi-hangi-yorenin/#:~:text=son%20y%C4%B1llarda%20%C3%B6nemi%20gittik%C3%A7e%20artan,ye%20iyi%20bir%20%C3%B6rnek%20oldu%C5%9Ftur> (E.T.:27.01.2025)
23. UNESCO, 2024. Traditional knowledge, methods and practices concerning olive cultivation. from UNESCO (<https://ich.unesco.org/en/usl/traditional-knowledge-methods-and-practices-concerning-olive-cultivation-01983>) (E.T.:26.01.2025).
24. Zeytindostu Derneği, Türkiye’de Zeytincilik (<https://zeytindostu.org.tr/zeytin/turkiyede-zeytincilik>) (Erişim Tarihi: 01.02.2025).
25. TPMK, 2024. Türk Patent ve Marka Kurumu, Coğrafi İşaret Platformu (<https://ci.turkpatent.gov.tr/sayfa/geleneksel-%C3%BCr%C3%BCn-ad%C4%B1-nedir>) (E.T.: 01.02.2025).
26. İlhan, Ö. 2021. Characteristics of EU registered geographical indications of food and agricultural products and investigation of their relationship with the geographical area. Aydın Gastronomy 5(2):117-129.
27. Anonim, 2012. Regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council of 21 November 2012 on quality schemes for agricultural products and foodstuffs
28. Anonim, 2014. Commission Implementing Regulation (EU) No 668/2014 of 13 June 2014 laying down rules for the application of Regulation (EU) No 1151/2012 of the European Parliament and of the Council on quality schemes for agricultural products and foodstuffs.